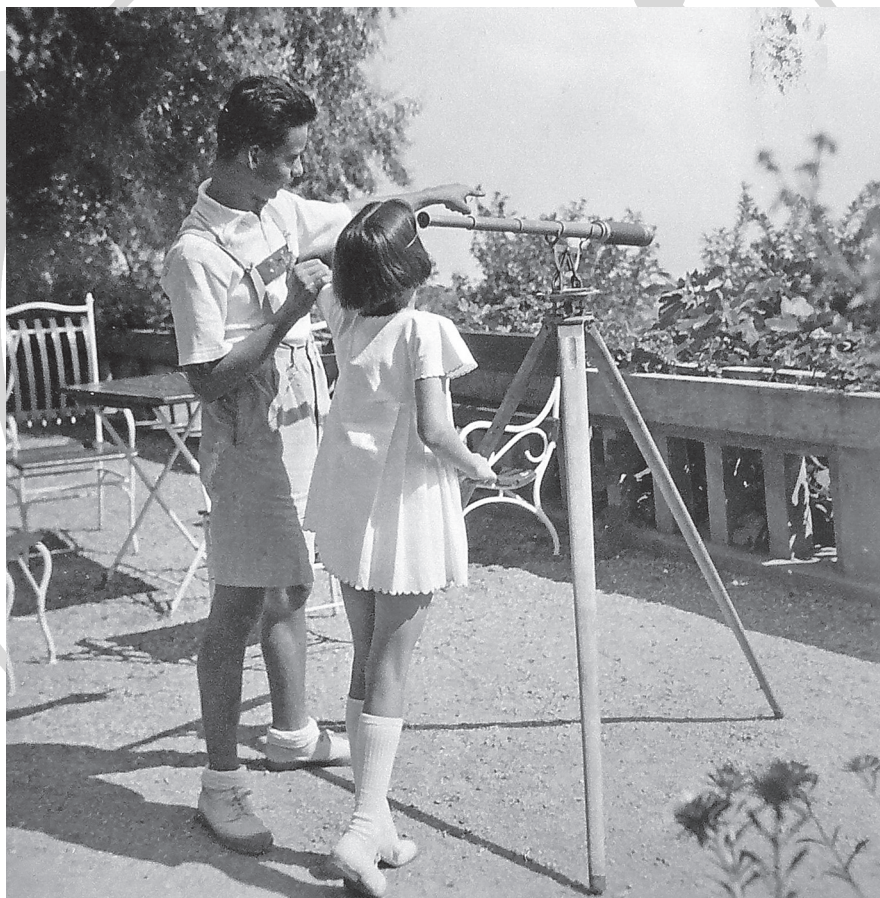

meteor

Aurél üstököse

Interjúk, beszélgetések során kihagyhatatlan a kérdés: Te hogyan kezdted? Türelmesen hallgatjuk egymás történeteit, mert mindig érdekes az, hogy egy fiatal hogyan válik a csillagászat rabjává. Az az idős, jó tartású úr, aki még 90 fölött is bot nélkül járt és autót vezetett – Ponori Thewrewk Aurél – is volt valamikor fiatal. Érdekelte a csillagászat

minden szegmense, már tizenévesen elhatározta, hogy csillagász lesz. Szívta magába az ismereteket, a korabeli újságok csillagászati cikkeit füzetbe ragasztgatta, és ismerkedett az égbolttal. Tizenhat évesen – egyebek mellett – ilyen híradásokat tartott beragasztásra érdemesnek: Elhunyt Tass Antal, a Svábhegyi Csillagvizsgáló igazgatója

Ponori Thewrewk Aurél távcsövével bemutatót tart 1937 nyarán a paloznaki ház teraszán Katalin unokahúga számára

(1937. január 17-én). Üstököst fedezett fel Leslie Peltier amerikai amatőr. Élet a kalocsai Haynald Observatóriumban (képes tudósítás). Ismét ágyúlövés jelzi a delet a budai Toldy Ferenc reálgimnáziumból.

Ami a távcsöves élményeket illeti: bizonyára látta az augusztusi óriás napfoltcsoportot. Április 29-én talán meghallgatta Kulin György rádióelőadását a Budapest II-n a kisbolygókról, július 26-án pedig a Budapest I-en Cavalloni Ferenc „Hogy állunk a marslakókkal?” című felolvasását. Sokféle hatás, információ érhet az érdeklődő diákot, akiből évtizedekkel később a budapesti Uránia Bemutató Csillagvizsgáló igazgatóhelyettese, majd igazgatója, a Budapesti Planetárium első vezetője lett, szakkör-vezető, sokoldalú előadó, csillagásztörténeti könyvek szerzője, az újjalakult MCSE első elnöke – mindnyájunk szeretett Aurélya, Aurél bácsija.

Utazzunk vissza képzeletben az 1937-es balatoni nyárba, amikor a tizenhat éves Ponori Thewrewk Aurél megkezdte az égbolt szisztematikus felfedezését az előző oldalon látható távcsövel! Az égi felfedezés eredménye valóban felfedezés lett: új üstökösre lett figyelmes, ráadásul megelőzte a hivatalos felfedezőt, Paul Finslert. Ponori Thewrewk Aurél 1984-ben megírta üstökösének történetét a Meteor számára, elevenítjük most fel akkori sorait!

Hogyan fedeztem fel a Finsler-üstököst?

Az 1937. év több okból vált emlékezetessé számomra. Akkor már évek óta elhatározott szándékom volt, hogy csillagász legyek, de csak azon a nyáron lepett meg nagyanyám egy igazi távcsövel. Az ő édesapja mérnök volt, és még megmaradt a múlt század közepéről a teodolitjának keményfa háromlábja. Erre a tartóra kaptam a nyilván hasonló korból származó, több tagból álló, összetelható tengerészeti távcsövet (kb. 50x600-as, 24-szeres teresztrikus okulárral). A nyári szüneteket mindig nagyanyámnál töltöttem a Balatonhoz közeli kis Paloznak falucska feletti hegyoldalon lévő nyaralóban.

Mondanom sem kell, hogy a – csillagászati – látási viszonyok ideálisak voltak: akkoriban még a faluban sem volt villanyvilágítás, és a már némi éjszakai szórt fényt adó Siófok legalább 12 km-re volt onnan DK-re.

Az iskolai szünet után, június második felében estéről estére fedeztem fel magamnak az égi látnivalókat – már amikor a Hold megengedte. A hó utolsó napjaiban, utolsó negyed körüli időben a cirkumpolárisok között barangoltam. Élveztem, hogy kitűnő optikájú altalizimotomat csak hosszabb időközönként kell állítanom az objektum után. Akkor fedeztem fel a mély-ég foltocskákat. Elég késő volt már, a Hold még nem kelt fel. A bársonyfekete háttér előtt méltóságteljes lassúsággal úsztak át a kerek látómezőben a fényesebb-halványabb, színes csillagok és az alig észrevehető, puha-kerek mély-ég kódok. Arra gondoltam, amit az abban az évben elhunyt Tass Antal – a Sváb-hegyi Csillagvizsgáló első igazgatója – mondott nekem, mintegy válaszul az engem a csillagász-pályáról lebeszélni akaró nagybátyám aggályoskodásaira: „Az érdeklődést nem szabad elfojtani!” Hát próbálja valaki elfojtani ezt az érdeklődésemet!

Emlékezetem szerint a Per és a Cas táján járhattam, és ott láttam meg a két ikerködöt. Szinte mindenben azonosak voltak: alakban, fényességben, nagyságban. Talán 8–9 magnitúdósak lehettek. Jól megjegyeztem magamnak a helyet – és másnap folytattam a szinte gyerekes-laikus kíváncsiságát az égen.

Meglepetésemre a két köd mintha távolabb került volna egymástól. Minthogy előző alkalommal anyyi és oly sokféle objektumot észleltem, úgy gondoltam, hogy rosszul emlékezem az ikerködök távolságára.

A harmadik este úgy megnőtt a kettő közötti távolság, hogy már tudtam: a távolodó – és kicsit fényesebbé váló – köd bizonyára üstökös.

Abban az időben még nem volt szó nálunk szervezett amatőrmozgalomról. *A távcső világa* csak évek múlva született meg. Olvastam ugyan sokat külföldi amatőrökről, például abban az évben is „Peltier ohioi garázs-

kalmazott"-ról, aki már az ötödik üstököst fedezte fel, de olyan magán-csillagvizsgálóban, amelynek műszerei nem egy akkori európai állam legnagyobb távcsöveit is megszégyenítették. Ki mondta volna meg egy magamfajta érdeklődő diáknak, mi a teendő ilyenkor? Különb is – gondoltam –, ha az én kis 2"-esemmel meglátok egy üstököst, akkor azt már régen felfedezték az enyémnél jóval nagyobb, fényerősebb távcsövek használói... Egy dolgom lehet csak: figyelni az újságokat, mikor írnak az üstökös felfedezéséről – ha írnak egyáltalán róla.

Valóban írtak: „...hat fénygyenge üstökös után most feltűnik a hetedik... Ez már olyan fényes, hogy szabad szemmel is lehet látni. Július 4-ére virradó éjjelen fedezte fel Zürich-ben Finsler csillagász a most látogatóba érkező üstököst, amely egyszerre az általános érdeklődés középpontjába került...” – olvastam egy augusztus 8-án megjelent újságban. Egy másik ugyanakkor már „Üstökös-láz Budapesten” cím alatt lovagolta meg ezt az uborkaszезoni szenzációt. Balázs Júlia augusztus 10-i cikkéből pedig azt is megtudhattam, hogy „a Finsler-üstökös... már július 4-én, felfedezésekor, hetedrendű fényerősségű volt” (kiemelés B.J.-tól), és hogy „ma augusztus 10-én van a legközelebb a Földhöz. A távolsága most 80 millió kilométer, de a Naphoz még ezután is egyre közeledik: 16-án lesz a legközelebb hozzá, tehát a csóvája valószínűleg még növekedni fog.”

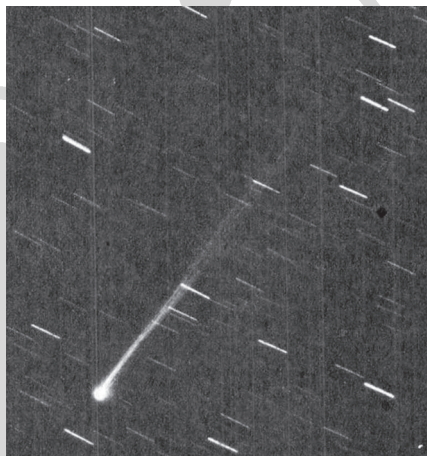
Ez volt az első komolyabb üstökös az életemben, amely egész augusztus folyamán látható maradt. Megértettem azt is, miért fedezhettem fel az én szerény, régi sárgaréz tengerészetiimmel: Európa más vidékein végig felhős volt az égbolt. Érthető, hogy amint kiderült, azonnal megláthatta valaki más a szokatlanul fényes objektumot.

Jó érzés tudnom, hogy hasonló helyzetbe kerülve ma már akármelyik hazai amatőr tudja, mit tegyen ahhoz, hogy neve és üstököse bekerüljön a csillagászat évkönyveibe. De ha nem is adódik ilyen lehetősége, akkor sem szabad elfojtania az érdeklődését...

Ponori Thewretek Aurél

Üstökösláz 1937 nyarán

A Finsler-üstökös valami olyasféle nyári égi ajándék lehetett 1937-ben, mint számunkra a NEOWISE-üstökös 2020-ban. Ez volt Paul Finsler (1894–1970) második üstökösfelfedezése (első kométájára 1924-ben bukkant, nem volt túl látványos, éppen csak elérte a szabadszemes láthatóságot). Finsler második üstökösét 1937. július 3/4-én találta, binokulárral. Ez a csóvás égi vándor sem lett túlságosan fényes, épp hogy elérte a 4 magnitúdót augusztus elején, ezért aztán sok laikus hiába kereste a híradások alapján.

A Finsler-üstökös 1937 augusztusában, Balázs Júlia 3 órás expozícióval készült felvételén

Sok távcsőtulajdonos is hiába kereste. A 8 Órai Újság augusztus 6-án arról ad hírt, hogy hiába fürkészték az üstököst a Blaha Lujza térről, ahol egy távcsöves vállalkozó 10 fillérért mutogatta a jövevényt. Egy hordár annak rendje-módja szerint kifizette a távcsöbe nézési díjat, de nem látott semmit, végül bosszúsan távozott:

– Ezzel a rozoga esernyőtartóval nem-hogy a Finsler-féle üstököst nem lehet látni, hanem még a Göncölszekeret sem.

A felháborodás jogos volt, hiszen a járdacsillagász a „Kisgöncöl és a Nagygóncöl között, kissé félbalra a Fiastyúktól” égi pozíción kereste az égi vándort. Nagyjából jó környéken, de hogy jön ide a Fiastyúk?

A fővárosban valóságos üstökös-láz tört ki a Pesti Hírlap tudósítása szerint:

„Néhány nap óta Budapesten valóságos üstökös-láz vett erőt az embereken. Már napközben haditerveket beszéltek meg az ismerősök, hogy ki hová megy este üstökös nézni. Amikor pedig besötétedett, a szabad kilátást nyújtó magasabb helyeket nagy tömegek lepték el. A Margitszigettel

távcsöves bemutatóról, utóbbi lap fényképet is közöl az eseményről: egy cserkészcsapat fürkészi a Finsler-üstökösöt a 60 cm-es távcső kupolájából a fiatal, pályája elején járó Kulin György vezetésével. Az Est tudósítója részletesen ismerteti az üstökös láthatóságát, idézi Kulin Györgyöt is, aki a megnövekedett érdeklődésről és arról számol be, hogy sokan a Perseidákkal tévesztik össze a Finslert.

Kulin György üstökös-bemutatót tart egy cserkészcsoporthoz 1937. augusztus 12-én (fotó: Az Est)

szemben, az újszentistván-városi felhőkarcolók lapos tetősíkján úgy ültek a kíváncsiak sorjában, mint a fecskék a táviródróton. A rózsadombi és más hegyvidéki villák lakóihoz is üstökös-nézőbe köszöntöttek be az ismerősök és látogatók.” A szerző, aki szerényen meghúzódik az (m) „névkód” mögött, arról számol be, hogy este a Gellért-hegyet is ellepték az érdeklődők, azonban hiába járták körül a Citadellát, hiába távcsöveztek mindenfelé, nem találtak semmit.

A legjobban azok jártak, akik ellátogattak a Svábhegyi Csillagvizsgálóba. A Tolnai Világlapja és Az Est is beszámol az ottani

– Jelent-e háborút az üstökös megjelenése?

– teszi fel végül a kérdést Az Est riportere.

– Az 1910-i nagy üstökös után jött a világháború, a múlt év legnagyobb üstökösének, a Peltier-üstökösnek megjelenése az olasz-abesszin háború és a spanyol polgárháború idejére esik, és ha most Keleten tovább izzik a hangulat s ismét háború jön – ember legyen, aki el tudja oszlatni a balvéleményt, hogy a háborút az üstökösök hozzák, bármennyire is nyilvánvaló, hogy tudományosan semmi összefüggés nem lehet közöttük.

– így szól Kulin válasza.

Összeállította: Mizser Attila